

ESTUDI DE LES CAUSES DE MORT A GELIDA DURANT EL SEGLE XVII

MIQUEL-ÀNGEL ÁLVAREZ I GALERA

Aquesta ponència està basada en un estudi rigorós dels llibres d'òbits corresponents al segle XVII, de la Parròquia de Sant Pere de Gelida.

A més a més dels comentaris generals sobre l'evolució de la mortalitat durant tot el segle, farem esment de les causes concretes de mort, començant per la violenta, que és la millor documentada. Així doncs, hem trobat rastres de la Guerra dels Segadors, o morts relacionades amb accidents, entre d'altres.

En el capítol de la mort de causa natural cal destacar els comentaris de Mn. Francesc Rossell.

Les principals malalties de caire epidèmic documentades són la pesta i la verola.

ESTUDI DE LES CAUSES DE MORT A GELIDA DURANT EL SEGLE XVII

El present estudi forma part d'una recerca més àmplia dels aspectes sanitaris i demogràfics de la nostra comarca. Hem volgut presentar-lo en aquestes jornades com un homenatge al poble de Gelida, que ha sabut guardar la riquesa del seu patrimoni històric i cultural d'una manera exemplar. També vull expressar el meu agraïment al Sr. rector mossèn Jaume Duch per les facilitats donades a l'hora de consultar l'arxiu parroquial de Sant Pere de Gelida.

Les limitacions d'una recerca d'aquest tipus són evidents, si ho mirem amb un punt de vista actual. Hem de saber interpretar els llibres parroquials d'òbits per tal de fer-nos una idea de les causes de mortalitat de l'època.

Les morts violentes són les més ben documentades, pel seu interès històric les hem col·locat en primer terme. Les morts amb indicis de violència, però sense un esment concret de la seva causa a les partides d'enterrament, les referirem com a *mort sospitosa*. La mort sobtada també apareix als llibres d'òbits, ja que els rectors anotaven tots aquells casos en els quals per alguna circumstància no podien ser administrats els sagraments. La mortalitat infantil queda reflectida en les xifres d'albats (nens fins a 10 anys). La neonatal és la mortalitat registrada fins a un mes de vida del nadó. La mortalitat femenina post part en la majoria de casos no consta i ha de ser deduïda comparant llibres d'òbits i de baptismes, les dades són potser incompletes. No era una pràctica ha-

bitual al segle XVII l'enregistrament de l'edat del difunt ni de les causes de mort natural. Un cas excepcional és el de Mn. Francesc Rossell, rector de Gelida entre 1653 i 1683, home sensible i acurat, gràcies al qual tenim moltes dades sobre causes de mort. Generalment s'anotaven les més excepcionals com la pesta o verola. D'altres referides amb la terminologia de l'època han de ser interpretades. Altres circumstàncies relacionades amb la mort també han estat enregistrades, com morts en hospitals o fora de la parròquia, etc.

Després d'aquesta petita introducció per comprendre la metòdica i l'ordre d'exposició de les dades passarem a la seva anàlisi.

Hi ha una petita llacuna documental que ocupa els anys 1624/5/6/8. A part d'aquests 5 anys les dades són bastant completes.

Tenim documentats 953 òbits, 600 cossos, el 62,96% i 353 albat, el 37,04%.

La mitjana anual dels anys documentats és de 10,03 el total, 6,30 per als cossos i 3,70 els albat.

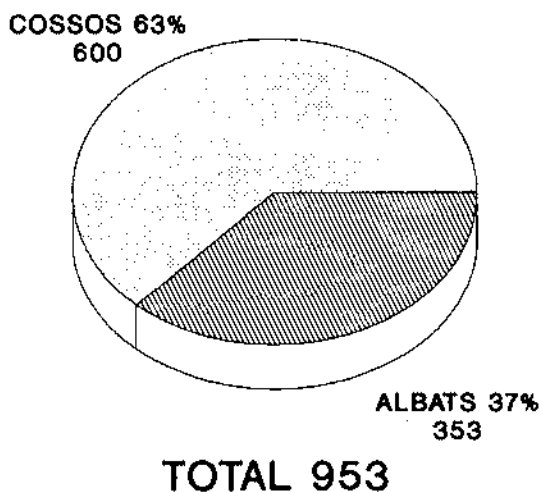
Si observem la gràfica, es veu que, tal com a les altres parròquies, la mortalitat adulta predomina. La màxima mortalitat es donà el 1692 amb 23 morts, any en el qual població es va veure afectada per alguna malaltia contagiosa d'evolució ràpida. El 2 de maig del 1692 hi ha 3 partides de defunció de 3 germanes mortes el mateix dia, cas que es comenta més endavant. Altres agulles de mortalitat, les tenim el 1696, amb 21 i el 1697 amb 22. El 1641 també destaca, amb 21 morts, any en el qual tenim notícia de la presència de tropes castellanes i franceses a Gelida, i el 1652, amb 20, amb la coincidència de morts violentes i la pesta, que ja va donar-se a Gelida el 1651. L'any que menys òbits s'enregistraren és el 1609, amb 2.

MORT VIOLENTA

Tal com a les veïnes parròquies de l'antic terme de Subirats, a Gelida el segle XVII va ser ric en casuística de morts violents.

Tenim un total de 26 morts amb intervenció de violència comprovada, la qual cosa representa un 2,73% del total. 25, el 96,15% correspon al sexe masculí, i 1, el 3,85% al femení.

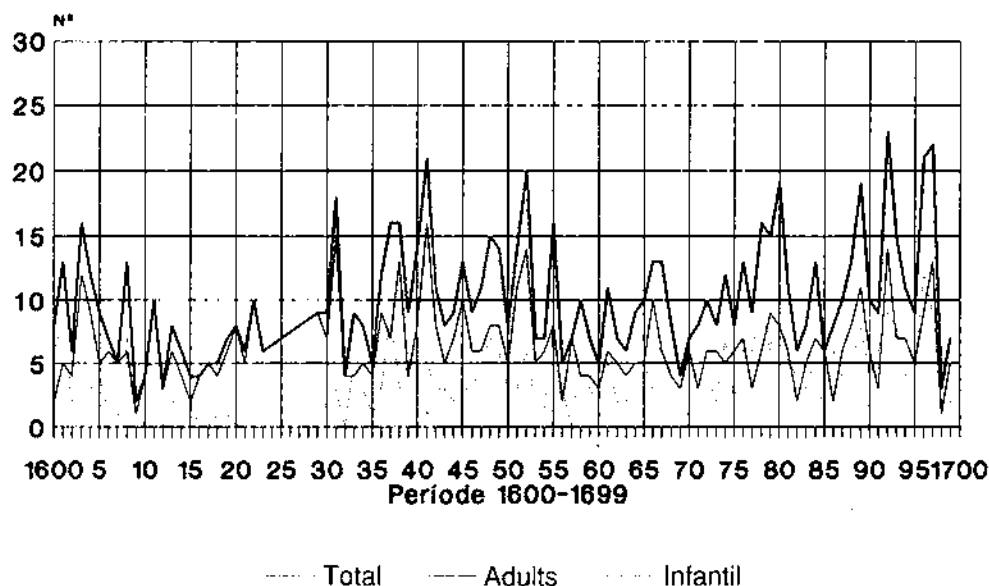
GELIDA MORTALITAT S. XVII

Font: Arxiu Parroquial
Llibres d'òbits

Gelida

Mortalitat S. XVII

Font: Arxiu Parroquial
Elaboració pròpia

Tipus concrets de mort violenta:

Submersió

Amb 13 casos, és el tipus de mort violenta més freqüent del segle a Gelida. Tenim aquí l'únic cas del sexe femení, es tracta d'una nena, filla del moliner.

Les hem disposat de forma esquemàtica:

Any		Mes		Comentaris
1	1610	5	H	Ofegat a l'Anoia
2	1622	7	H	Ofegat a l'Anoia
3	1639	8	D	Nena. Filla del moliner
4	1649	6	H	Ofegat
5	1652	6	H	Ofegat a l'Anoia
6	1657	9	H	Ofegat a l'Anoia
7	1663	7	H	A un pèlag
8	1674	7	H	6 a. a una font
9	1675	10	H	18 m. a una bassa
10	1682	8	H	11 a. a la riera
11	1684	7	H	Nen. A un pèlag
12	1689	9	H	14 a. a un pèlag
13	1697	6	H	Ofegat a l'Anoia

Es tracta de morts de caire accidental, com podem observar, 6 d'elles, el 46,15% són de nens de diferents edats. Menys la del nen de 18 mesos, les altres es van produir als mesos de primavera o d'estiu. A alguns casos, hi figura el detall que la víctima estava nedant, ex. el 16 d'agost del 1682, Joseph Llopart d'onze anys, *"lo qual es mort a la riera nadant"*.

Arma de foc

S'han detectat sis casos de mort amb intervenció d'armes de foc. Tots ells homes. Menys la del 1653, que va ser accidental, *"per aversen anada una arma"*, les altres corresponen a homicidis.

Any		Mes		Comentaris
1	1633	4	H	Escopetada, homicidi
2	1637	11	H	Escopetada, homicidi
3	1652	10	H	Escopetada, homicidi
4	1652	12	H	Escopetada, homicidi
5	1653	4	H	Escopetada, accidental
6	1654	8	H	Escopetada

Les dues primeres són de l'època de les bandositats que afectaren la comarca. Les del 1652 es corresponen amb fets derivats de l'últim any de la Guerra dels Segadors. L'última no sabem si va ser accidental o homicidi.

Traumatisme

Hi ha 3 casos, tots homes, 2 d'ells el 1629 i 1648 per caiguda de cavall, a l'última es descriu el mecanisme:

- *"Isidro Fores, lo qual mori desgraciadament perque caygue de cavall y trencas lo coll".*

- El cas del 1613 va ser un accident laboral, *"als 24 de maig fou soterrat lo moliner draper al qual mataren las massas del molí".*

Sense especificar

Hi ha 3 casos, tots ells homes, 2 d'ells al mes de gener del 1641, una, clarament relacionada amb les incursions de les tropes filipistes a la Guerra dels Segadors, el dia 17 *"Antoni Valls lo qual mataren els castellans"* l'altre, el 23, és la d'un mallorquí, molt probablement també relacionat amb la guerra. Les tropes filipistes prengueren Vilafranca el 30 de desembre del 1640 i avançaren vers Barcelona, on arribaren el 26 de gener del 1641, dates que coincideixen amb els fets de Gelida, poble situat aleshores al camí real.⁽¹⁾ La que resta sense especificar és la de Pau Roqueras, mestre de cases d'Alcover *"lo qual mori desgraciadament"* el 12 de juliol del 1645. Per la professió del difunt podria tractar-se d'un accident laboral.

Arma blanca

Un cas solament, de l'època de la Guerra dels Segadors. El 27 d'octubre del 1648 Joan Bolot, francès *"lo qual mori de una estocada"*.

MORT SOSPITOSA

Hi ha 14 casos, l'1,47% el total de morts del s. XVII en què es sospita la intervenció de violència.

Any		Mes		Comentaris
1	1601	9	H	Sense sacraments
2	1604	1	H	Sense sacraments
3	1633	4	H	Sense sacraments
4	1640	1	H	Sense sacraments
5	1641	9	H	Soldat francès
6	1642	3	H	Soldat de Barna.
7	1642	3	H	Soldat francès
8	1654	11	H	Soldat
9	1602	11	H	Trobat mort
10	1606	5	H	Trobat mort
11	1649	11	H	Trobat mort
12	1655	2	H	Trobat mort
13	1673	10	H	Trobat mort
14	1644	7	H	Trobat mort al camí

6, un 42,86% foren trobats morts en diverses circumstàncies. 4, un 28,57% moriren sense rebre sacraments, 4, un 28,57% eren soldats, 3 morts en temps de guerra, i l'altre a la post-guerra.

MORT SOBTADA

S'han trobat 23 casos de mort sobtada, un 2,41% del total. 14, un 60,87% eren homes, i 9, un 39,13% dones. El 1655 i el 1689 hi ha 2 casos a cada un, són els de més freqüència.

A la majoria dels casos no s'especifica cap diagnòstic, solament consta "*subitaneament*", "*de repente*", "*de prompte*" o "*repentina*".

- Basca, a 3 casos, el 13,04% hi figura aquest diagnòstic com a causa de mort.

- A un dels casos es comenta: "*Tenia mal de Asma*".

- Feridura, a 3 casos, el 13,04% també com a causa de mort.

- "*Mal de Sant Pau*", a 2 casos, encara que no com a causa de mort. El 8 de desembre del 1677, Elisabet Oller "*tenia molts anys que havia el mal de Sant Pau*". L'altre cas, una nena de 7 anys, el 30 de juliol del 1682

"era ferida i tocada del mal de Sant Pau, era muda i morta de repente ques torna a ferir". Aquest cas l'hem consignat també en l'apartat de Feridura. Amb la denominació de *"mal de Sant Pau"* es fa referència a malalties convulsivants, principalment a l'epilèpsia.⁽²⁾

MORT NEONATAL

Hem detectat 19 casos de mort a les 4 primeres setmanes de vida. Representen un 1,99% del total, i un 5,38% de la mortalitat infantil. D'aquestes, 12, un 63,16% són de nounats morts al moment del part o dins les primeres 24 hores.

L'1 d'agost del 1673 hi ha registrada la mort d'una nena prematura, *"mori en ser nada... diuen no era a temps."*

No hi ha cap any que destaquï de forma especial, el 1667, 1674 i 1686 es donaren dos casos a cada un.

MORT POST-PART

Hem inclòs en aquest apartat 3 casos, un 0,31% del total, un 0,50% de la mortalitat adulta i un 0,87% de l'adulta femenina.

Pròpiament post-parts, n'hi ha un, dels altres, un és per avortament retintut i l'altre una gestant de 7 mesos. Els hem inclòs aquí per considerar que són morts igualment relacionades amb la reproducció, encara que no exactament post-part.

- El 15 de març del 1670 Magdalena Cortes *"la qual és morta de part, que no pogue parir, que digue la llevadora que tenia la criatura morta al ventre."*

- El 10 de febrer del 1680, Theresa Font, *"la qual es morta de malaltia corporal espalmada de alguna baguda, estava prenyada de alguns set mesos"*. En aquest cas el rector atribueix la causa de mort al fet que la difunta hagués ingerit algun líquid, probablement fred, que, segons la creença popular, pot produir reaccions molt greus.

ALTRES DIAGNÒSTICS COM A CAUSA DE MORT

Verola

Hem localitzat 20 casos, el 2,10% del total, hem inclòs dos casos del 1608, un nen i una nena germans que "*moriren de pigota*", que és el terme popular pel qual es coneixia la verola.⁽³⁾

Donat l'interès epidemiològic hem elaborat una taula:

Any	Mes	Edat
1	1608	1 H nen
2	1608	1 D nena
3	1661	6 D donzella
4	1666	4 H nen
5	1666	5 H 18 a.
6	1674	4 D 5 a.
7	1676	1 H fadrí
8	1676	4 H 5 m.
9	1676	5 D nena
10	1676	5 H 3 a.
11	1677	4 H 4 a.
12	1677	5 D 4 m.
13	1677	6 H 3 a.
14	1679	12 H nen
15	1680	2 H fadrí
16	1680	3 D 3 m.
17	1680	4 H 11 a.
18	1680	4 D nena
19	1680	5 D 1 a.
20	1680	7 H 1 a.

Com es pot veure, tots els afectats eren albats o joves. La relació de sexes, 11 homes, el 55,00% i 8 dones, el 45,00%.

Les principals situacions epidèmiques són el 1680, 5 casos, el 1676, 4 casos i el 77, 3.

Gelida és l'única parròquia de la zona on tenim constància de la verola al segle XVII. No podia tractar-se d'un cas aïllat. El que passava

és que els rectors de Gelida d'aquest segle, sobretot Mn. Francesc Rossell (1653-1683) tenien el costum d'anotar les causes de mort excepcionals i algunes de no tant, per la qual cosa hem d'estar profundament agraïts.

Feridura

Amb aquest diagnòstic, incloent els que ja hem citat a l'apartat de mort sobtada, tenim 13 casos, l'1,36% del total. 6 homes, el 46,15% i 7 dones, el 53,85%.

Asma

4 casos, el 0,42%. 2 homes i 2 dones, 50,00% de cada sexe. El 1679 trobem a una partida *"era molt vella es morta de mal de asma"*. A altres *"malat de asma"* no és tan clar que sigui la causa de mort.

Pesta

Hi ha documentades 3 morts per pesta, el 0,31% del total, 2 homes, el 66,67% i una dona, el 33,33%.

La pesta comença a afectar Gelida el 1651, any en el qual trobem 2 homes *"mort de contagi"* al mes d'abril i *"sospitos de contagi"* al juny. Al gener del 1652 una dona *"de contagi, lo cos de lo qual fou dipositat en lloc no sagrat"*.

Malaltia de ràpida evolució

El cas de 3 germanes, el 0,31% del total el 2 de maig de 1692 *"donsellas fillas de Antoni Joan Sibili, moriren totes tres ab lo espay de un dia y ab tal deliri."*

"La rosa"

Aquest diagnòstic apareix a dos casos, el 0,21% del total i el 0,57% de la mortalitat infantil. Es tracta de dos albats, un nen de 15 dies i una

nenes de 9 anys, germans tots dos, morts el 1665. És clar que es refereix a una malaltia eruptiva, tradicionalment als pobles del Penedès es coneix com "la rosa" a la "rubeola", però el fet que hi hagués un desenllaç fatal fa pensar més en el xarampió o altra malaltia exemptemàtica com podria ser una rickettsiosis.

A continuació detallem els diagnòstics dels quals solament hi ha un cas, xifra que representa un 0,10% del total de morts:

"Propexia"

- El 24 de gener de 1680, un home, Joseph Monner, natural de Sant Sadurní *"es mort de malaltia corporal, lo es de propexia y estant tot inflat sen va anar del moli per ordre del metge y sen va anar a estar encasa del honorable Joan Pasqual, pages y Batlle de Gelida."*

Mn. Rossell es refereix probablement a "hidropesia", ja que, pels comentaris que fa, es tractava d'una malaltia que cursava amb edema generalitzat.

Església de Sant Pere del Castell. Al seu peu era situat l'antic fossar, on reposen les restes de moltes generacions de gelidencs (foto M. Àngel Álvarez).

Espalmat, amb vòmits

- El 29 de juliol del 1666 Magí Duran de la Costa "*es mort d'algun desordre de beurer o menjar, que li prengue un bomit que mai lo deixa i no li dura la malaltia sino tres dias.*"

Aquí Mn. Francesc Rossell atribueix la mort a alguna transgressió alimentària, és possible, tenint en compte que el cas es donà al mes de juliol, que fos una intoxicació, tipus salmonel·losi. Encara que el fet que es comentin els vòmits i no diarrea fa coincidir el quadre amb l'oclusió intestinal.

Impedida del coll

- Una dona el 1668, "*havia un any i mig estava malalta... impedida del coll ab una gran tos*".

Mal d'escarreria

- El 4 de maig del 1666 Pau Oller, "*mori del mal de escarreria, perde la paraula de prompte.*"

Amb "*mal d'escarreria*" es refereix a una malaltia invalidant del sistema locomotor, o debilitant.⁽⁴⁾

"Mal de costat"

- El 24 de febrer, Margarida Rossell, mare de Mn. Francesc Rossell, "*mare mia... de edat de setanta anys mori ab tots los sentits, expira de mal de costat*".

Mn. Rossell, tan afeccionat a comentar les causes de mort, ens detalla l'edat i causa de mort de la seva mare. Amb mal de costat es referia molt probablement a una pneumònia.

La Guerra dels Segadors va deixar la seva empremta en forma de morts violentes a Gelida.

"Mal gra a la boca"

- El 22 de juliol del 1660, Maria Benaset, "morí en casa del sastre Bovés, ahont se havia restat malalta anant a trobar a nen Jofre de Masquefa que la curas de un mal gra de que es morta ... la eucharistia no pogue per tenir lo mal gra a la boca".

El "mal gra" podia ser un càncer de boca, també podia ser un fenomen de tipus infecciós com un abscess d'origen bucal.

"Mal incurable"

- El 1670, un home lo qual es "*mort de malaltia corporal y de un mal incurable li havia nat entre lo ull y lo nas*".

Aquesta explicació és compatible amb l'existència d'una epitelioma.

ALTRES CIRCUMSTÀNCIES RELACIONADES AMB LA MORT**Morts a una altra parròquia**

9 persones de Gelida, 8 homes i una dona, moriren fora de la parròquia, representen el 0,94% del total de morts documentades. Hi ha constància que tres d'elles foren soterrades a Gelida.

Tres van morir a l'Hospital General de Barcelona, les altres a la quadra d'Espiells de Sant Sadurní, Piera, Masquefa, Martorell, Castellví de Rosanes i Begues.

Amb desvari

5 casos, el 0,52%.

Amb vòmits

5 casos, el 0,52% del total van tenir aquest símptoma al moment de morir.

Edat molt avançada

4 casos el 0,42%, a dos d'ells figura l'edat de cent anys.

"Mal de Sant Pau"

Hi ha notícia de 3 persones, el 0,31% ja comentades en altres apartats que patien el citat mal, probablement epilèpsia.

Morts a l'Hospital General de Barcelona

3 casos, ja citats, el 0,31%. A Gelida no hi havia hospital, dos casos eren pobres i el tercer morí "*aventse alterat en lo enteniment*".

Llarga malaltia

Tenim documentats 2 casos, tots dos homes, el 0,21% un de més d'un any d'evolució i l'altre de 7 anys. L'un el 1662 i l'altre el 1664.

Amb un cas, el 0,10% hem registrat algunes circumstàncies, que si bé no foren la causa de mort tenen algun interès mèdic.

Malaltia mental

El cas citat abans que morí a l'Hospital de Barna.

"Mal de tos"

Un cas, el 1673, no combregà pel "*mal de tos que tenia*".

Portat a enterrar a una altra parròquia

El cas d'un home el 1623, portat a soterrar a Calaf.

Pit impedit

El 1661, un home no combregà "*per tenir lo pit impedit*."

NOTES

- (1) "La vila (Vilafraça) fou ocupada sense resistència i l'exèrcit filipista prosseguí la marxa cap a Barcelona, on arribà el 26 de gener de 1641 i fou derrotat per les forces catalanes i franceses en l'intent d'assaltar el castell de Montjuïc, i les forces castellanes van ser forçades a replegar-se en direcció a Tarragona." Virella i Bloda, Albert. Riba i Gabarró, Josep. Torras i Ribé, Josep M^a. Pladevall i Font, Antoni. Volum 5 *Gran Enciclopèdia Comarcal de Catalunya*. Barcelona (Enciclopèdia Catalana, S.A.) 1982, p. 64.
- (2) "Mal de sant Pau: epilèpsia." Fabra, Pompeu. *Diccionari General de la Llengua Catalana*. Revisat i ampliat per Josep Miracle. Barcelona (EDHASA) 1987. P. 1.103.
- (3) **Pigota**: f. Verola. Fabra, Pompeu. *Diccionari General de la Llengua Catalana*. Revisat i ampliat per Josep Miracle. Barcelona (EDHASA) 1987. P. 1.324.
- (4) **Escarrassar-se**: v. pron. Fatigar-se treballant. Fabra, Pompeu. *Diccionari General de la Llengua Catalana*. Revisat i ampliat per Josep Miracle. Barcelona (EDHASA) 1987. P. 746.